ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟ ΠΙΕΡΡΗ ΚΑΙ

Νέα μελέτη για την οικονομία της

Πρόσφατα κυκλοφόρησε, με τίτλο ''Αξία και γνώση,, , ο πρώτος από τους τρεις τόμους μιας μεγάλης ανάλυσης του φιλόσοφου Απόστολου Πιερρή, με γενικό τίτλο ''Αξία, χρήμα και πίστη στην αρχαία οικονομία της αγοράς,,.

Οι 854 πρώτες σελίδες αποτελούν την αρχή ενός μεγάλου σχεδίου, για την εκ βάθρων νέα και πρωτοποριακή μελέτη της αρχαίας οικονομίας, που ο γνωστός φιλόσοφος πραγματοποιεί τα τελευταία χρόνια.

Την μελέτη χρηματοδότησε εξ' ολοκλήρου η BANK OF AMERICA και την έκδοση ανέλαβαν οι ΑΧΑΪΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ.

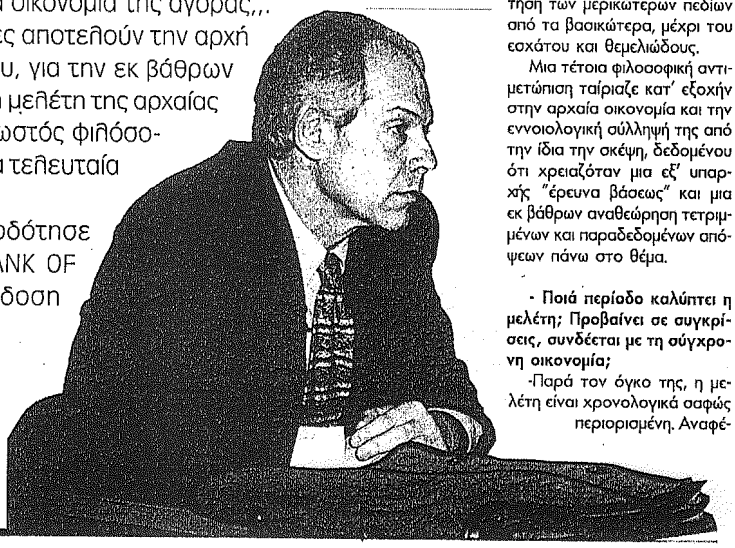

Συνέντευξη του **Απόστολου Πιερρή** στον **Ανδρέα Κ. Βρη**

- Πώς ξεκίνησε η ιδέα για μια τόσο σημαντική μελέτη της οικονομίας της Κλασικής Ελλάδας;

- Η ιδέα για την μελέτη ήταν να φέρω σε σχέση τον κλασικό πολιτισμό με την πραγματικότητα της κλασικής κοινωνίας και της κλασικής ζωής, με την συνολική ανθρώπινη δραστηριότητα στην αρχαία Ελλάδα.

Είναι ορόσημο η συνεισφορά της αρχαίας Ελλάδας στον υψηλό πολιτισμό, στις τέχνες, στις επιστήμες. Σε κάθε κοινωνία, όμως, χρειάζεται ένα υλικό βάθρο, και περίσσεια διαθεσίμου αποθεματικού, για να οικοδομηθεί ένα τέτοιο πολιτιστικό μεγαθήριο.

Η ιδέα, λοιπόν, ήταν να φέρω σε σχέση τις πολιτιστικές αξίες με τους ρυθμούς, τις δομές και τις αξίες της υλικής καθημερινής πραγματικότητας - της οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Ολοκληρώνει την ανάλυση και επιπλέον δείχνει τη διαχρονική σημασία της κλασικής συνεισφοράς σε θέματα πιο πρακτικά - πιο άμεσα και απτά πραγματικά. Δείχνει τον πραγματισμό της αρχαίας γνώσης. Επαληθεύει αυτό που δεν σταματώ να λέγω: τη λειτουργικότητα του αρχαίου λόγου.

- Και γιατί μόνο στην αγγλική γλώσσα η έκδοση;

- Για δύο λόγους. Ο πρώτος, και τεχνικώτερος, είναι ότι η όλη μελέτη, καθώς και η έκδοση του τόμου, χρηματοδοτήθηκε από την BANK of AMERICA. Ηταν λοιπόν φυσικό να συνταχθεί στα αγγλικά.

Υπάρχει, όμως, κι ένας δεύτερος λόγος, θεωρητικώτερος. Η αγγλική είναι πλέον η παγκόσμια γλώσσα. Χρειάζεται, λοιπόν, ο κλασικός ελληνικός λόγος να διατυπώνεται και στη κοινή γλώσσα. Ο λόγος, άλλωστε, δεν είναι μόνο η γλωσσική μορφή, είναι κάτι πολύ παραπάνω, είναι τρόπος σκεψης. Αν έχει αξία ο αρχαίος ελληνικός λόγος, έχει κυριώτατα ως τρόπος σκέψης, ως κλειδί για την πραγματικότητα, ως εργαλείο αποκάλυψης της αλήθειας. Κι αν καταλαβαίνεις βαθύτερα την πραγματικότητα μπορείς να προβλέψεις καλύτερα τις εξελίξεις της, μπορείς επομένως να δράσεις αποτελεσματικώτερα μέσα σ' αυτή.

- Για ποιούς προορίζεται η μελέτη; Είναι μια έκδοση που απευθύνεται στον καθένα ή μόνο σε κάποιους ειδικούς μελετητές;

- Κατ' αρχάς απευθύνεται σε όποιον ασχολείται σοβαρά με την κλασική αρχαιότητα. Δηλαδή, σε όποιον ενδιαφέρεται για όλες τις απόψεις της αρχαίας ζωής, του αρχαίου πνεύματος, του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Επίσης όμως απευθύνεται στους οικονομολόγους και σε όσους ασχολούνται γενικώτερα με την οικονομία ιδίως με την θεμελίωση της οικονομικής επιστήμης τόσο από ιστορική όσο και από συστηματική άποψη.

> ''Για τον αρχαίο φιλόσοφο, για τον αρχαίο σκεπτόμενο άνθρωπο, αγαθό είναι το ωφέλιμο, κακό το βλαπτικό,, .

Πιστεύω ότι αυτή η πραγματεία εχει να πει σημαντικά πράγματα για την κατανόηση θεμελιωδών οικονομικών εννοιών και πραγματικοτήτων απολύτως και πέρα από ιστορικούς συσχετισμούς. Οταν λέω στον υπότιτλο "η φιλοσοφία της οικονομίας στην κλασική αρχαιότητα" πρόκειται για μια φιλοσοφική θεμελίωση της οικονομικής όπως διαρθρώθηκε μεν στους κλασικούς χρόνους, αλλά που έχει, όπως δείχνω, διαχρονική και καθολική σημασία.

Ετσι, τελικά, αυτή η μελέτη απευθύνεται σε κάθε ελεύθερα σκεπτόμενο άνθρωπο.

Μπορεί για τους μη ειδικούς να έχει κάποιο βαθμό δυσκολίας σε ειδικώτερα θέματα, αλλά στο γενικό της πλαίσιο είναι χρήσιμη σε οποιονδήποτε θέλει να κατανοήσει όχι μόνο την αρχαία οικονομία, αλλά και την αλληλοσύνδεση μεταξύ του υλικού και πνευματικού πολιτισμού της αρχαιότητας, καθώς και την σχέση μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων θεωρήσεων της οικονομικής πραγματικότητας.

- Πόσο διήρκεσε η έρευνα για την έκδοση του πρώτου τόμου;

- Ολοκληρώθηκε σε τρισήμισυ χρονια αφ' ότου ανελήφθη, μαζί με άλλες εργασίες μου. Αλλά αυτό δεν είναι ενδεικτικό, γιατί προϋποτίθεται μακροχρόνια μελέτη των διαφόρων απόψεων του αρχαίου πολιτισμού και επίπονη εργασία στην αρχαία φιλοσοφία.

- Και γιατί ένας φιλόσοφος αποφάσισε να ασχοληθεί με την οικονομία;

- Πιστεύω πως η φιλοσοφία δεν είναι ένας ειδικός τομέας του επιστητού, όπως η φυσική ή η ιατρική ή η κοινωνιολογία ή η ιστορία. Οπως γνωρίζεις, έχω επίσης, ασχοληθεί και με τη γεωπολιτική και τη στρατηγική. Επιμένω στην αρχαία αντίληψη ότι η φιλοσοφία είναι ένας τρόπος σκέψης, που μας κάνει να καταλαβαίνουμε την πραγματικότητα σε όλο της το εύρος και σε όλο της το βάθος κατά τις θεμελιώδεις δομές και λειτουργίες της.

Επομένως, έχουμε πρόσβαση στους εσωτερικούς νόμους, στην στην εσωτερική νομοτέλεια, στους εσωτερικούς ρυθμούς της πραγματικότητας, αποκτώντας συγχρόνως, μεγαλύτερη προγνωστική δύναμη. Η φιλοσοφική σκέψη αναζητεί τις πρώτες αρχές και αιτίες σε κάθε φαινόμενο και πεδίο που εξετάζει. Δεν σταματά πριν το πλατωνικό "ανυπόθετο", αλλά και διαρθρώνει όλη την εξάρτηση των μερικώτερων πεδίων από τα βασικώτερα, μέχρι του εσχάτου και θεμελιώδους.

Μια τέτοια φιλοσοφική αντιμετώπιση ταίριαζε κατ' εξοχήν στην αρχαία οικονομία και την εννοιολογική σύλληψή της από την ίδια την σκέψη, δεδομένου ότι χρειαζόταν μια εξ' υπαρχής "έρευνα βάσεως" και μια εκ βάθρων αναθεώρηση τετριμμένων και παραδεδομένων απόψεων πάνω στο θέμα.

- Ποιά περίοδο καλύπτει η μελέτη; Προβαίνει σε συγκρίσεις, συνδέεται με τη σύγχρονη οικονομία;

-Παρά τον όγκο της, η μελέτη είναι χρονολογικά σαφώς περιορισμένη. Αναφέρεται στην οικονομία της κλασικής περιόδου, τον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα, την περίοδο της μεγάλης ακμής. Και αυτός ο περιορισμός είναι εσκεμμένος, γιατί σ' εκείνη την εποχή έχομε τη μεγάλη ανάπτυξη στον οικείο χώρο όχι μόνο του πνευματικού πολιτισμού και της πολιτικοστρατιωτικής ισχύος (γεωστρατηγικής δομής και ηγεμονικής διάρθρωσης του ελληνικού κόσμου), αλλά ταυτόχρονα και της οικονομίας.

Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης έχουν διαχρονική σημασία. Οπως είπα, η θεμελίωση της οικονομίας από την κλασική φιλοσοφία πιστεύω πως έχει καθολικό κύρος. Είναι κάτι που είναι χρήσιμο πάντα, και ιδιαίτερα σήμερα. Αυτό το στηρίζω μεθοδολογικά στο έργο μου, αλλά το κυριώτερο, το αποδεικνύω εμπράκτως με τις ίδιες τις αναπτύξεις και αναλύσεις, όπου φέρνω σε οργανική σχέση σύγχρονες οικονομικές απόψεις με τα συμπεράσματα της ανάλυσης των φιλοσοφικών ερμηνειών εκείνης της περιόδου.

- Πόση σχέση έχει η αρχαία οικονομία με τη σύγχρονη;

- Η σχέση των δύο οικονομιών είναι από τα κύρια σημεία που προκύπτουν από την μελέτη: η σχέση αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική, είναι πολύ μεγάλη. Οι δύο οικονομίες δεν ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους. Βεβαίως αναφέρομαι σε ανεπτυγμένες μορφές των οικονομιών στις δύο αυτές ιστορικές περιόδους.

Στην κλασική αρχαιότητα έχομε να κάνουμε με μια δομή της κοινωνίας και μια λειτουργία της οικονομίας που είναι πιο προχωρημένη στις ουσιώδεις παρομέτρους της από τις πιο προχωρημένες σημερινές.

- Γιατί ένας τόσο μεγάλος χρηματοπιστωτικός οργανισμός, όπως η BANK OF AMERICA ενδιαφέρεται τόσο για την οικονομία της κλασικής Ελλάδας ώστε να στηρίξει την ενδελεχή μελέτη της;

- Είναι φυσικό ένας τόσο μεγάλος και επιτυχημένος χρηματοπιστωτικός οργανισμός να ενδιαφέρεται για το χρηματοπιστωτικό σύστημα στην αρχαιότητα και την σε βάθος ανάλυσή του. Το κλασικό επίτευγμα είναι "μάθημα εσαεί", και η κατανόησή του αποτελεί γνώση υψηλού βαθμού πραγματιστικής δυναμικής. Από εκεί και πέρα, και στο πεδίο της πνευματικής παραγωγής, όπως σε όλους τους τομείς, το δημιουργικό σημείο είναι εκεί που συναντώνται η κατάλληλη προσφορά με την κατάλληλη ζήτηση.

- Το ρώτησα, γιατί η αίσθηση που αποπνέει ο αμερικανικός τρόπος ζωής είναι ότι δεν είναι κοντά στο φιλοσοφικό τρόπο σκέψης. Παρ' όλα αυτά, όμως, δείχνουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, χρηματοδοτώντας μια τόσο μεγάλη μελέτη, για μια καθαρά φιλοσοφική και ιστορική ανάλυση της αρχαίας οικονομίας.

- Στην Ελλάδα έχει παρερμηνευθεί ο αμερικανικός πραγματισμός με μια αντιφιλοσοφική ή αντιπνευματική διάθεση. Πιστεύω ότι ο πραγματισμός είναι σύμφυτος με την ιδέα της γνώσης. Γνώση σημαίνει δύναμη, δύναμη σύλληψης των μηχανισμών της πραγματικότητας, δύναμη πρόβλεψης των εξελίξεών της, δύναμη δημιουργικότητας "τεχνοκρατικής".

Η γνώση, αν δεν έχει μια πραγματιστική διάσταση, είναι κάτι που, όχι μόνο οι Αμερικανοί, αλλά και οι αρχαίοι Ελληνες θα θεωρούσαν ανυπόστατο, φανταστικό και άρχηστο.

Να θυμίσω ότι ο Πλάτων ορίζει την ουσία, την οντότητα, ως αυτό που έχει δύναμη, αυτό που επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα με την ύπαρξή του. Ο πραγματισμός είναι μια απαίτηση ώστε η σκέψη και η θεωρία να έχουν άμεση σχέση με την πράξη και την πραγματικότητα, να μην είναι φανταστικές προβολές του υποκειμένου. Η επιτυχής εφαρμογή της γνώσης είναι αναπόσπαστο στοιχείο της αλήθειας της. Αυτό το θεωρώ υγιές. Δεν είναι καθόλου αντιπνευματικό. Βρίσκω δε ότι ταιριάζει πάρα πολύ με τις αξίες της κλασικής αρχαιότητας. Πνεύμα είναι η νόηση και ο λόγος του όντος. Το χρήμα δε εχει τον δυναμισμό και την αμερόληπτη σκληρότητα του όντος: δεν μπορείς να παίζεις μαζί του. Ανάλογα, φιλόσοφος και τραπεζίτης μοιάζουν κατά τούτο (όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στον πρόλογο της Bank of America από τον Stendhal), ότι και οι δύο βλέπουν καθαρά την πραγματικότητα όπως είναι.

- "Αξία και γνώση", είναι ο τίτλος του πρώτου τόμου. Τι μπορεί να περιμένει ο αναγνώστης του πρώτου σταδίου της μελέτης;

- Πρώτο, μια διεξοδική ανάλυση για τη φιλοσοφική ερμηνεία της οικονομικής δραστηριότητας στην αρχαία Ελλάδα. Μια ερμηνεία που πήγαζε από τις βασικές κατευθύνσεις της σκέψης τον 5ο και 4ο π.Χ. αιώνα, την περίοδο της κλασικής ακμής.

Στο επίκεντρο ευρίσκεται η ανάλυση της ουσίας της (οικονομικής) αξίας, η θεωρία της ανταλλαγής (αγαθών και υπηρεσιών), η φύση του χρήματος και κατά τις δύο λειτουργίες του ως μέτρου αξίας και ως μέσου ανταλλαγής, η σχέση της αγορας προς την πολιτική κοινωνία και το κράτος, η ατομοκεντρική θεμελίωση αυτής της ίδιας της κοινωνικότητας. Δεύτερον, ερευνώνται επιπλέον γενικώτερα προβλήματα όπως η ευστάθεια, η βέλτιστη απόδοση, και ο βασικός νόμος μεταβολής συστημάτων που λειτουργούν στην φυσική, αυτοδιευθετούμενη κατάστασή των υπό τον μέγιστο βαθμό ελευθερίας κινήσεως (χωρίς τεχνητούς, ανασχετικούς περιορισμούς).

Τρίτο, μελετώνται επισταμένως σημαίνοντα ειδικώτερα θέματα, π.χ. η θεωρία των επιτοκίων, και η πλατωνική θεμελίωση της νεοκλασικής οικονομολογίας (Marginalism).

Οσο για τον τίτλο του πρώτου τόμου "Αξία και γνώση", τον επέλεξα γιατί στην αρχαιότητα συναντούμε μια πολύ ανεπτυγμένη θεωρία της αξίας ως γνώσης και "τεχνοκρατικής" ικανότητας σε τελευταία ανάλυση. Οπως υπάρχει η θεωρία της αξίας ως (ποιοτικά αδιαφόριστης) εργασίας στην μαρξιστική προοπτική. Οπως υπάρχει η θεωρία της αξίας ως χρησιμότητας καθοριζόμενης από την ισορροπία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στην φιλελεύθερη παράδοση. Η κλασική φιλοσοφία μας προσφέρει μια πάρα πολύ ενδιαφέρουσα και ρηξικέλευθη σύνθεση των συγχρόνων απόψεων.

> ''Με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα το παράξενο είναι ότι αυτή βρίσκεται σε άμεση αντίφαση προς τις ιδέες και τις αξίες του κλασικού της πολιτισμού. Τις ίδιες ιδέες και αξίες που επικαλούμαστε βαρετά, από την άλλη μεριά, για να δικαιώσομε την ύπαρξή μας,,.

Αυτό προκύπτει προχωρώντας στην ανάλυση σε δύο επίπεδα. Σ' ένα πρώτο επίπεδο έχουμε την αντίληψη της αξίας ως χρησιμότητας. Αυτό είναι και καθ' εαυτό ένα παρα πολύ ενδιαφέρον κεφάλαιο της αρχαίας σκέψης. Για τον αρχαίο φιλόσοφο, για τον αρχαίο σκεπτόμενο άνθρωπο, αγαθό είναι **το ωφέλιμο, κακό το βλαπτικό.** Το αναθό. λοιπόν. συνίσταται

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ BANK OF AMERICA

αγοράς στην κλασική αρχαιότητα

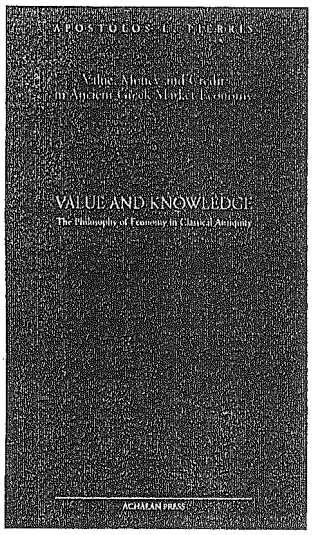

στη χρησιμότητα που έχει ένα πράγμα για την ικανοποίηση ανθρωπίνων αναγκών και επιθυμιών. Και εδώ έγκειται η αξία κάθε πράγματος. "Χρήμα" στα αρχαία είναι το πράγμα ως αντικείμενο χρήσεως.

Αλλά έτσι (και αυτό είναι το δεύτερο επίπεδο της ανάλυσης) κάτι άχρηστο δεν μπορεί να αποτελεί πραγματικό αγαθό. Ούτε η κτήση του είναι πραγματικός πλούτος. Είναι η χρήση ενός πράγματος, η ενεργός χρησιμότητά του, που δείχνει την αξία του, που το κάνει αγαθό και πλούτο, πραγματικό asset. Αλλά η χρήση, και μάλιστα η ορθή, επομένως ωφέλιμη, χρήση είναι θέμα γνώσης και τεχνοκρατικής ικανότητας. Κατά βάση, αγαθό είναι ένα πράγμα στο οποίο έχει συμπυκνωθεί και υλοποιηθεί γνώση, "έντεχνος σοφία". Οχι η εργασία αλλά η τεχνοκρατική ικανότητα και το γνωστικό περιεχόμενό της ευρίσκεται στην ρίζα της αξίας.

- Και το χρήμα ως χρήμα με την σύγχρονη έννοια;

- Το χρήμα είναι η χρησιμότητα εν γένει, η αφηρημένη χρησιμότητα χωρίς συγκεκριμένο ποιοτικό προσδιορισμό (όπως είναι η χρησιμότητα του μαχαιριού να κόβει). Οι ανάγκες της ανθρώπινης φύσης είναι όχι μόνο ποικίλες αλλά και ανομοιοειδείς. Ανομοιογενή είναι λοιπόν και τα πράγματα (αγαθά και υπηρεσίες) που τις ικανοποιούν. Η "χρεία" και χρησιμότητα ομογενοποιεί τα πάντα, τα κάνει σύμμετρα. Και αυτή η χρησιμότητα αποτιμάται από το χρήμα.

Το χρήμα είναι το μέτρο της χρησιμότητας των πραγμάτων (των "χρημάτων"), της ωφελιμότητας τους, της αξίας τους. Για να λειτουργήσει όμως το χρήμα ως κοινό μέτρο χρειάζεται το σύστημα που λέγεται αγορά, την ελεύθερη δηλαδή αλληλεπίδραση αυτοπροσδιοριζομένων ατόμων που δρουν κατά το ατομικό συμφέρον τους.

- Για να επανέλθω στις σχέσεις του οικονομικού συστήματος της αρχαίας Ελλάδας και του σύγχρονου, πόσο μοιάζουν;

- Από τη φιλοσοφική ανάλυση του πρώτου τόμου προκύπτει ότι υπάρχει δομική και αξιολογική σύμπτωση. Στον τρίτο τόμο, όπου θα δίνεται και η λειτουργία στην πράξη της πιο ανεπτυγμένης οικονομίας της κλασικής αρχαιότητας, της ηγεμονικής Αθηναϊκής οικονομίας, το θέμα θα φανεί σε όλες του τις διαστάσεις. Ηδη όμως, από τη φιλοσοφική ανάλυση, βλέπαμε ότι επρόκειτο για το μοντέλο μιας απόλυτα ελεύθερης αγοράς.

- Χωρίς κρατικό παρεμβατισμό...

- Βεβαίως, με πρακτικά ανύπαρκτο κρατικό σχεδιασμό και με απουσία κάθε παρεμβατικού κανονισμού στο χρηματοπιστωτικό σύστημα (δεν υπήρχε καν κεντρική τράπεζα). Εδώ έχομε μάλιστα και τη φιλοσοφική θεμελίωση του γιατί δεν πρέπει να υπάρχει, δηλαδή γιατί είναι βλαπτικός κάθε παρεμβατισμός, κρατικός, υποκρατικός, υπερκρατικός. Οι αρχαίοι πίστευαν ακράδαντα ότι ένα σύστημα που αφήνεται να λειτουργήσει με την ελευθερία κινήσεως που είναι σύμφωνη με τη φύση του, έχει τη μεγαλύτερη ευστάθεια και τη μεγαλύτερη αποδοτικότητα. Κάθε παρεμβατισμός, κάθε τι που αναχαιτίζει την ελευθερία των κινήσεων ενός συστήματος, δεσμεύει ενέργεια, στρεβλώνει την λειτουργία του και το αποσταθεροποιεί. Κάθε προστατευτισμός εξασθενεί και εκθέτει αυτό που προφασίζεται ότι θέλει να προστατεύσει.

- Δηλαδή, να συμπεράνουμε ότι το μοντέλο οικονομίας της κλασικής Ελλάδας έχει περισσότερη συγγένεια με προωθημένα καπιταλιστικά μοντέλα, όπως αυτό των ΗΠΑ;

- Ηταν ένα σύστημα απόλυτα ελεύθερης αγοράς, με τους ελάχιστους παρεμβατισμούς, με τους ελάχιστους δυνατούς κανονισμούς και τροχοπέδες. Ηταν πρακτικά ολοσχερώς unregulated. Ο καθένας τρέχει και τραβάει όσο μπορεί χωρίς περιορισμούς. Αυτοί που τρέχουν γρηγορώτερα και τραβάνε δυνατώτερα βοηθούν με αυτόν ακριβώς τον τρόπο όλη την κοινωνία να αναπτυχθεί περισσότερο. Οσο για τη σχέση με τον καπιταλισμό, πρώτα - πρώτα να πω ότι προτιμώ τον όρο οικονομία της ελεύθερης αγοράς αντί του "καπιταλισμός". Το κεφάλαιο, και η συσσώρευσή του, είναι απαραίτητος μοχλός της οικονομίας και της ανάπτυξής της, σσχέτως ιδιοκτησιακών σχέσεων και πολιτικών δομών. Εν πάση περιπτώσει, ήδη έχομε βασικά (μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού) τρία συστήματα οικονομίας. Υπάρχει το αμερικανικό μοντέλο, κατ' εξοχήν ανταγωνιστικό, με τη μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως. Εχομε το ηπειρωτικό ευρωπαϊκό μοντέλο - του λεγόμενου "καπιταλισμού του Ρήνου" - κυρίως συνεργατικό, όπου οι έλεγχοι, οι παρεμβατισμοί και οι προστατευτισμοί είναι αυξημένοι. Κι έχομε και ένα τρίτο μοντέλο ιδιότυπου καπιταλισμού, αυτό των αναπτυσσόμενων οικονομιών όπως π.χ. της Μαλαισίας, της Ρωσσίας ή της Ελλάδας χαρακτηριζόμενο ουσιαστικά απο φαινόμενα συστηματικής διαπλοκής και συνεπακόλουθης διαφθοράς και αναξιοκρατίας (Ο "καπιταλισμός των παληόφιλων", Cronyism).

Αυτό το τρίτο μοντέλο αντί να βασίζεται σ' έναν οξύ ανταγωνισμό μεταξύ των παραγόντων κάθε λειτουργίας που να επιφέρει τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα (ΗΠΑ), ή σε μια κατευθυντική, αλλά εξαιρετικά ικανή και αποδοτική, δημόσια διοίκηση (Γαλλία, Γερμανία), είναι ένα νεοφεουδαρχικό σύστημα υπολογισμένης διανομής αρμοδιοτήτων και μεταξύ των διαπλεκομένων δράσεων Αυτό δεν παρέχει το optimum για το σύστημα. Το optimum επιτυγχάνεται όταν η διανομή αρμοδιότητας και πόρων γίνεται με φυσικό τρόπο, με αυτοδιευθετήσεις και αυτόματες προσαρμογές, με οξύ ανταγωνισμό και, συνεπώς, υψηλό βαθμό αξιοκρατίας.

Είναι, από άλλη άποψη, αυτό που ο Πλάτων τονίζει, ότι κάθε ον είναι από τη φύση του φτιαγμένο για μια ωρισμένη λειτουργία, ότι εκεί έχει την βέλτιστη απόδοση, και ότι το δίκαιο συνίσταται ακριβώς στην "οικειοπραγία" κάθε όντος, στο να επιτελεί το έργο του ακολουθώντας το οικείο του συμφέρον. Το κλασικό σύστημα αγοράς ήταν πιο ελεύθερο και από το αμερικανικό, και αυτό προκύπτει τόσο από την θεωρία του, όσο και από την πράξη.

- Δηλαδή, η Ελλάδα θα έπρεπε να κοιτάξει στο αρχαίο παρελθόν της αν ήθελε να δει πραγματική οικονομική πρόοδο;

- Ακριβώς, αυτό είναι μια έξοχη διατύπωση όχι μόνο για την Ελλάδα και όχι μόνο για οικονομική πρόοδο, αλλά για όλο τον κόσμο - μια άλλη διάσταση της καθολικότητας και διαχρονικότητας του κλασικού. Με τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα το παράξενο είναι ότι αυτή βρίσκεται σε άμεση αντίφαση προς τις ιδέες και τις αξίες του κλασικού της πολιτισμού. Τις ίδιες ιδέες και αξίες που επικαλούμαστε βαρετά, από την άλλη μεριά, για να δικαιώσομε την ύπαρξή μας.

- Με την ανάπτυξη της πληροφορικής, σήμερα, πλησιάζουμε, ίσως, στην κλασική σκέψη για την αξία ως γνώση;

- Η αξία συνίσταται στη χρησιμότητα. Πραγματικό όφελος υπάρχει από ένα πράγμα όταν κάποιος ξέρει να το χρησιμοποιεί. Η χρήση την οποία μπορεί να έχει ένα προϊόν εξαρτάται από την γνώση που εμπερικλείει , από την τεχνοκρατική ικανότητα που υπεισήλθε στην παραγωγή του. Η γνώση, λοιπόν, μπαίνει ουσιαστικά στην έννοια της αξίας, στην πραγματικότητα της αξίας. Η χρήση προϋποθέτει γνώση. Η ορθή χρήση που μεγιστοποιεί τα αποτελέσματα προϋποθέτει επιστήμη, προϋποθέτει βαθύτερη γνώση.

Σήμερα, ζούμε σε μια εποχή που ανοίγει ο κόσμος της γνώσης όλο και περισσότερο. Από την βιομηχανική εποχή περνούμε στην εποχή της πληροφορικής, από το υλικό κεφάλαιο στο διανοητικό κεφάλαιο. Υπάρχει ωκεανός πληροφοριών. Γνώση, όμως, δεν είναι απλώς η κατοχή πληροφοριών. Γνώση είναι η έλλογη συνναφή των πραγματικοτήτων που οι πληροφορίες μας λένε κατά τους φυσικούς αρμούς των, έτσι ώστε να συναποτελείται εικόνα με νόημα.

Οι πληροφορίες παρέχουν συγκεκριμένα δεδομένα της πραγματικότητας και μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτες. Η γνώση μιλά όμως για τον λόγο του όντος, για τις ουσίες και αιτίες των πραγμάτων, για την εσώτερη δομή της πραγμτικότητας. Γνώση σημαίνει πρόβλεψη και αποτέλεσμα.

- Ενα από τα κεντρικά σημεία της μελέτης σας αναφέρεται στο πολυσυζητημένο θέμα της οικονομικής ανταλλαγής, που στο παρελθόν έχει απασχολήσει κλασικούς φιλολόγους, ιστορικούς, οικονομολόγους και φιλοσόφους. Για το θέμα αυτό έχουν εκτεθεί διαφορετικές θέσεις και απόψεις. Τι καινούργιο φέρνει η δική σας ανάλυση;

- Στην ανάλυση της Αριστοτελικής θεωρίας υπάρχει μια εξαιρετικα σημαντική καινοτόμος προσέγγιση του θέματος.

> "Το κλασικό σύστημα αγοράς ήταν πιο ελεύθερο και από το αμερικανικό, και αυτό προκύπτει τόσο από την θεωρία του, όσο και από την πράξη,,

Ο Αριστοτέλης εντάσσει το πρόβλημα της ανταλλαγής στο γενικό πλαίσιο του δικαίου. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι η ανάλυση που κάνει για τη θεμελίωση της οικονομίας βρίσκεται στα "Ηθικά Νικομάχεια", στο έργο που ασχολείται με την ηθική. Διακρίνει, λοιπόν, εκεί τρια είδη δικαίου. Πρώτο, το διανεμητικό δίκαιο. Αυτό που σήμερα θα λέγαμε κοινωνικό δίκαιο και έχει να κάνει με τη σωστή (και άρα ωφέλιμη) διανομή κοινωνικών αγαθών, όπως η εξουσία, η δημόσια γη ή χρήματα, τιμές και δικαιώματα, status, προς τα μέλη που απαρτίζουν την κοινωνία.

Δεύτερο, το διορθωτικό δίκαιο. Αυτό που εμείς θα λέγαμε νομική δικαιοσύνη με την έννοια της αποκατάστασης μιας διαταραχθείσας σχέσης μεταξύ ατόμων. Το τρίτο δίκαιο είναι το οικονομικό. Κατά τον Αριστοτέλη αυτό συνίσταται βασικά στην ορθή σχέση ανταλλαγής. Πηγαίνει, δηλαδή, στον πυρήνα της οικονομικής δραστηριότητας, που είναι η ανταλλαγή ενός προϊόντος ή μιάς υπηρεσίας με ένα άλλο προϊόν ή υπηρεσία ή με το χρήμα ως υποκατάστατο όλων. Είναι πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κανείς την θεωρία της σωστής ανταλλαγής, όπως την αναπτύσσει ο Αριστοτέλης.

Το οικονομικό του δίκαιο καθορίζεται από τρεις ξεχωριστές έννοιες και μορφές δικαίου. Πρώτο, το απολύτως δίκαιο, και μετά δύο άλλα, πάνω και κάτω από αυτό: το δίκαιο του υπερέχοντος και το δίκαιο του υπερεχομένου. Πώς, δηλαδή, ο υπερέχων στην οικονομική δραστηριότητα, συγκεκριμένα στην ανταλλαγή, θα έβλεπε το δίκαιο και πώς ο υπερεχόμενος.

Ετσι, έχομε μια πλήρη αναλυτική εικόνα με την κανονιστική αντίληψη της δικαιοσύνης κατά τον Αριστοτέλη και με δύο εκατέρωθεν παρεκκλίσεις, τις θέσεις του ικανότερου και του ασθενεστέρου.

Εστω δύο άτομα τα οποία ανταλλάσσουν τα προϊόντα που παράγουν τα ίδια, αγαθά ή υπηρεσίες. Κανονικό δίκαιο (fair exchange) επιτυγχάνεται όταν η αξία των ανταλλασσομένων προϊόντων είναι ίση: όση χρησιμότητα έχει για τον ένα το προϊόν του άλλου, τόση έχει για τον δεύτερο το προϊόν του πρώτου. Προκύπτει ότι ίσες αξίες ανταλλάσσονται όταν οι ποσότητες των προσφερομένων αγαθών είναι αντιστρόφως ανάλογες προς τις αξίες των παραγωγών τους. Είπαμε, πριν, ότι η ουσία της αξίας βρίσκεται στη γνώση, στην "τεχνοκρατική" ικανότητα. Επομένως, από την άποψη της οικονομικής δραστηριότητας και ευρύτερα της κοινωνικής λειτουργίας τα άτομα - για τον Αριστοτέλη - έχουν διαφορετική χρησιμότητα και άρα αξία. Η αξία αυτή συνίσταται στο είδος της τεχνογνωστικής ικανότητας που αντιπροσωπεύουν τα άτομα. Αυτό μας δίνει στην περίπτωση μιας συγκεκριμένης ανταλλαγής ένα λόγο μεταξύ της αξίας των ανταλλασσόντων ατόμων. Αυτός, δηλαδή, που έχει περισσότερη γνώση και ικανότητα είναι σε πλεονεκτική θέση από τον άλλο, αφού το προϊόν του θα υλοποιεί μεγαλύτερο βαθμό τεχνογνωσίας.

Αυτή η θεμελίωση είναι αντικειμενική και όχι υποκειμενική. Ισες, λοιπόν, αξίες, ανταλλάσσονται, και απολύτως δίκαια ανταλλαγή γίνεται, όταν η ποσότητα του λαμβανομένου προϊόντος είναι ανάλογη προς την αξία του λαμβάνοντος ατόμου.

Από την άποψη τώρα του ικανότερου και υπερέχοντος, δίκαιο θα ήταν η ανταλλαγή να μην πραγματοποιείτο σύμφωνα με τις ίσες αξίες, αλλά ανάλογα με το βάρος της αξίας του ανταλλάσσοντος ατόμου. Δηλαδή η αξία του λαμβανομένου προϊόντος να είναι ανάλογη προς την αξία του λαμβάνοντος. Προκύπτει τότε με την ανάλυση ότι αυτό συμβαίνει όταν οι ποσότητες των προσφερομένων κατά την ανταλλαγή προϊόντων είναι αντιστρόφως ανάλογες προς το τετράγωνο της αξίας των δύο προσφερόντων ατόμων.

> "Το χρήμα έχει το δυναμισμό και την αμερόληπτη σκληρότητα του όντος: δεν μπορείς να παίζεις μαζί του,,

Στο άλλο άκρο βρίσκεται το δίκαιο του μειονεκτούντος, του αδυνατώτερου. Αυτός θα θεωρήσει από την πλευρά του δίκαιο να γίνει η ανταλλαγή έτσι ώστε να λάβει αξία προϊόντος απο τον άλλο ανάλογη προς την υπεροχή του άλλου - αφού ο ίδιος ευρίσκεται σε μεγαλύτερη ανάγκη. Συνάγεται σε αυτήν την περίπτωση ότι οι προσφερόμενες κατά την ανταλλαγή ποσότητες θα πρέπει να είναι ανεξάρτητες της ατομικής αξίας των ανταλλασσόντων ατόμων. Ο λόγος τους θα είναι ίσος προς μιά σταθερά που εκφράζει την σχέση των ρυθμών παραγωγής των δύο προϊόντων. Με αυτόν τον τρόπο οδηγούμαστε στην Μαρξιστική αντίληψη ότι η αξία συνίσταται σε αδιαφόριστη εργασία και η ποσότητά της αντιστοιχεί προς τον απαιτούμενο παραγωγικό χρόνο. Η Μαρξιστική θέση βγαίνει έτσι να είναι η λογική του μειονεκτούντος σε τεχνογνωστική ικανότητα ατόμου.

Τα δίκαια ικανωτέρου και του αδυνατωτέρου είναι μονομερή. Δεν εκφράζουν την ισορροπία των μερών στην οικονομική δραστηριότητα και συνεπώς αποσυντονίζουν την κοινωνική αρμονία. Δεν μπορούμε έτσι να οδηγηθούμε σε μια ευσταθή ανάπτυξη της οικονομίας και σε μια ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Αντιθέτως το κανονιστικό και απόλυτο δίκαιο εξασφαλίζει την αυτόματη σύγκλιση στην δράση ατόμων που το καθένα να ενεργεί με γνώμονα το δικό του συμφέρον και την οικεία του αυτοπραγμάτωση.

- Πώς ήταν οι σχέσεις σας με την χορηγό Τράπεζα;

- Ηταν καθ' όλα αψογες, όντως ιδανικές για ένα ερευνητή. Είχα κάθε βοήθεια και στήριξη στην εργασία μου, σκόμη και κατανόηση για τυχόν αρρυθμίες στην πρόοδό της. Στα στελέχη της Τράπεζας στην Αθήνα και, επικεφαλής, στον πρώην και νύν Γενικό Διευθυντή κ.κ. **Werner Schubert** και **Κώστα Βουσβούνη**, με χαρά αποδίδω οφειλόμενες ευχαριστίες. Ιδιαιτέρως, καθοριστική ήταν η συμβολή στην πραγμάτωση του έργου του πρώην αναπληρωτού Γενικού Διευθυντού κ. **Χάρη Μάκκα**, από την αρχή του εγχειρήματος και καθ' όλα τα στάδιά του.